



Uurimus armastuse toimimisest rõhu all

Loone Ots. Armastus. Tallinn: Rahva Raamat, 2021. 271 lk.

„Arvan, et on olemas vaid kahte tüüpi armastuslaule. On „mina armastan sind, sina armastad mind” laulud, kuid need on üsna igavad. Ent on ka „mina armastan sind, aga sina armastad kedagi teist” laulud ja järgmine pala on just sedalaadi,” ütles Sting, tutvustades oma hitti „When We Dance”. Loone Otsa debüütromaan „Armastus” kinnitab briti artisti maksimi: armukolmnurk on enamasti palju põnevam nähtus kui vastastikune sümpaatia. Põnevust lisab seegi, et Otsal on õnnestunud vältida asümmeetrilise kiindumusega seotud klišeosid, nagu kahe kavaleri ebatervislik konkurents või kõikehävitatav armukadedus. Tema karakterite armuvalu ja siseheitlusi ei käivita egoism ega taltsutamatu sensuaalsus, vaid hoopis muinasjutuline voorus ning isetus.

Kreekakeelses Piiblis (st septuaginta + uus testament) eristatakse kolme tüüpi armastust. *Philos* tähendab perekondlikku või sõpradevahelist kiindumust. *Eros* on seksuaalsust hõlmav kirg paarisuhtes. *Agapē* on armastuse kõrgeim vorm, ennastsalgav tingimusteta jumalik armastus. Kristlik traditsioon on alati teadvustanud pinget nende armastuse liikide vahel. Vennaarmastus (*philos*) on lahutamatu osa koguduse elust, ent halvasti valitud sõpruskond „rikub head kombes”. Intiimsusel on oma koht abielus, ent võõra naise pakutav tundeelamus on kõike muud kui ülesehitav. Kantslist ja vagaduskirjandusest kostab sageli mõte, et *philos* ja *eros*

peavad olema allutatud *agapē*le – *agapē* nõuab nii mõnelgi juhul *philosē* ja *erosē* piiramist. Kire talitsemine ei pruugi olla kuigi kerge, sest *agapē*-armastus nõuab täielikku isetust. „Ei ole olemas suuremat armastust [*agapē*] kui see, et keegi annab elu oma sõprade eest,” kuulutab Johannese evangeelium (Jh 15:13). Kui raske see ka poleks, näib *agapē* harjutamine kindla sammuna üldise õndsuse poole.

Loone Otsa „Armastus” otseselt ei vaidlusta seda põhimõtet, ent viib *agapē* ja *erosē* vahelise problemaatika tasemele, milleni enamik pühapäevajutlusi ei küündi. Romaani tegevus leiab aset Saksa okupatsiooni ajal, mil juudi soost Eesti folklorist Isidor Levin varjub natside tagakiusamise eest oma ülikoolikaaslase Salme Niilendi kodutalus. Pakkudes juudile pelgupaika, täidab Salme täiuslikult evangeeliumi põhimõtet, sest kui omakaitsemehed peaksid Isidori identiteedi paljastama, tapetaks noor naine koos isa ja kallite vendadega. Isidori sisemonoloogi, mida autor äärmise pedantsusega esitab, ei valda aga ootuspärane ärevus varitseva ohu tõttu ega rõõm haprast turvalisusest. Seeasemel veedab Isidor oma päevi kibemagusates unelmates. Noormeest vaevab ebataoline häda: tema armastus Salme vastu on romantilist laadi, Salme omakorda armastab teda julgelt ja ennastohverdavalt – ent üksnes ligimesena.

Isidor on oma päästja kütkes. Kitsikus, millesse noormees on sõjakeerises sattunud, ei võimalda tal Salme juurest lahkuda ega saavutada tundeid jahutavat distantsti jumaldatava naisega. Teiselt poolt paneb tajutav *agapē* ja Salme pere ees kihluse etendamine Isidori pidevalt petlikke lootusekiiri otsima. Ta ketrab oma peas eba-realistlikke stsenaariume abielust Salmega,

kord töötab vajadusel juurtest lahti öelda ja laulatusel nimel kristlusse pöörduda, kord fantaseerib oma kadunud vanemate toel Tähtverre perekondliku idülliloomisest. Isidori sisemonoloogis pole puudust puhtast poisilikust imetlusest, paatosest ja mõneti koomilisest enesehaletsusest (näiteks kirjeldab Isidor vahepeal pikalt ja mahlakalt, kuidas oli valmis ühe tantsukutse nimel Salme ees püherdama ning tema jalgu suudlema), kuid huvitaval kombel ei leia neist grammigi kibestumust, armukadedust ega etteheiteid, mida mehed kipuvad neid eiranud naiste suhtes väljendama. Peategelase tunnete intensiivsus ja heatahtlikkus jääb tööpoolest muinasjutuliseks.

Karakterite läbiv vooruslikkus on õigupoolest Loone Otsa romaani tunnusjoon. Johanna Ross¹ on heitnud autorile ette kaassüü temaatika ignoreerimist okupatsiooni käsitlemisel. Vähene koostöö natsidega, millesse mõni tegelane on kaasatud, saab ammendava moraalse õigustuse: Uku Masing aitab hävitada juudi raamatuid lootuses vargsi päästa üksikudki tekstid; tõlkija Rein Sepp tegeleb Saksa sõjaväe bürokraatiaga, ent aitab seeläbi mitmel eestlasel hukkamisest pääseda; isegi matslik omakaitsemees Uudu, kelles nähakse kogu romaani vältel Isidori jaoks suuri ohtu, osutub lõpuks *deus ex machina* figuuriks, kes aitab juudil Võrru pageda.

Armastusromaanis puhul ei ole ajaloo keerdkäikudes tehtud piinlikest kompromissidest mööda lipsamine kuigi suur pahe, küll aga tuleb märkida, et Otsa romaanis puudub igasugune pahatahtlikkus ka isiklike suhete tasandil. Kogu teose vältel ei saadeta toime ühtegi kõlbeliselt küsitavat tegu. Ehkki tegelased heitlevad sisimas erinevate kiusatustega, suudetakse neist eranditult üle saada. Kui

Uku Masingu abikaasa Eha rõhub kirikuõpetaja Tauli sümpaatialle tema vastu, et Isidori jaoks vajalik dokumendiblankett kätte saada, õnnestub teoloogil armukadedus kiiresti alla suruda. Salme küll nendib sisemonoloogis, et oleks valmis oma armastatu (Karl Ristikivi) abistamiseks Isidori hülgama, ent tegevustikus ta niisuguse valiku ette ei satu. Isegi *Obersturmführer* Michael Ingelheim – nats mis nats – jääb oma käitumises üdini rüütellikuks: saanud Salme oma autosse ja uimastanud teda hõrgu magustoiduga, ei kasuta ta naise abitust ära, vaid sõidutab viisakalt Tartusse, andes pealekauba dokumendi tagasisõiduks.

Karakterite eetilist laitmatust oleks lihtne tembeldata idealistlikuks lihtsustamiseks, kuid hool, millega autor on oma tegelaste siseelu ning isikupära kallal töötanud, ei võimalda kergekäelist hinnangut anda. Tegelaste vabastamine loomuomast pahatahtlikkusest ja väiklusest kahtlemata vähendab kirjeldatavate inimsuhete keerukust, ent samas võimaldab uurida puhtal kujul eri armastuse liike. Nõnda võib Otsa võrrelda füüsikuga, kes peab looduseaduste kirjapanekul sageli segavaid faktoreid (nt õhutakistust) ignoreerima, ometi tabades seeläbi fundamentaalseid tõdesid universumi toimimise kohta. Nõnda võib ka destilleeritud muinasjutulises vormis armastus pakkuda lugejale palju põnevat.

Isidori ja Salme suhe peegeldab varem kirjeldatud lepitamatut konflikti *agapē* ja *eros*e vahel. Salme ühepoolne kiindumus Ristikivisse annab aimu kire fikseerituse totaalsusest. Kui Isidor jääb olude sunnil pigem passiivseks tegelaseks – tema armuvalu väljendub hüpoteetilistes unelmates õnnelikust kooselust armastatuga maailmas, kus „kõik on teisiti” –, siis Salme on pidevas liikumises. Oma unistuste mehele mõeldes on ta võitlusele orienteeritud, sepitseb plaane, kuidas austajate haaremis

¹ J. Ross, Salme Niilendi romaan. – Sirp 14. I 2022.

peale jääda (Ristikivi vähese huvi tegelik põhjus ei tule Salmele pähegi). Sõites Tartusse Isidorile dokumente hankima, loodab neiu jumaldatavat kirjanikku kohata, temale tüki hinnalist võid kinkida – vastuseta armastus ergutab Salme kangelaslikkust. Armastuse ülendav toime tuleb esile ka Eha ja Uku abielus. Abikaasad imetlevad teineteist, nautides igat hella embusehetke või mõnusaid minuiteid taimeteetassi taga, ometi jõutakse selles staatilises paradisis katarsiseni: soov kallima ootustele vastata paneb südametunnistuse tööle, kahe inimese vahelise *eros*’e ülejäägist sünnib *agapē*, mis võimaldab õnnetul Isidoril tervena pääseda.

Jätkates eeltoodud füüsikametafoori, võib öelda, et Otsa romaan on uurimus armastuse toimimisest rõhu all. Ajaloolist olustikku kasutatakse oskuslikult tegevust motiveeriva pinge loomiseks, langemata ebavajalikku silmaringi demonstreerimisse *à la* Indrek Hargla. Totalitaarse miljöö taasesitamiseks piisab kurjakuulutavatest haakristidest Kүүini tänaval ning üli-

kooli peahoone ees, enamikku kuulsatest kõrvaltegelastest tutvustatakse maitsekalt üksnes eesnime pidi, jättes napi iseloomustuse põhjal karakteri äratundmise lugeja hoolde. „Kes otsib ajaloost ainult täpseid kontrollitud fakte, peab lugema teisi raamatuid,” hoiatab autor juba esimesel leheküljel. Seda hoiatust vajavad aga üksnes kõige pedantsemad kirjandushuvilised, sest teose raames kõlavad tegelaste lausungid ja mõtisklused tõetruult. Kergust, millega Loone Ots tsiteerib Masingu suu läbi vana testamendi vähetuntud prohveteid, võiks kadestada nii mõnigi diplomeeritud usuteadlane ning sekulariseerunud juudist Isidor Levini heitlused virdava identiteediga mõjuvad usutavalt. „Armastuse” suurim voorus avaldub aga autori võimes püsida teema juures. See on romaan kirest, eneseületusest ja missioonitundest, kus ajaloolised ja teoloogilised detailid on allutatud kesksele probleemile – mitte vastupidi.

MIKAEL RAIHHELGAUZ